

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(28 травня 2021 року)

Харків – 2021

УДК 94 (477)

*Затверджено Вченою Радою історичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Протокол № 9 від 26.04. 2021 року*

Українське державотворення: історичний аспект: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 28 травня 2021 р. – Харків:ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. – 278 с.

Редакційна колегія:

Гончарова О. С., канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри історії України
Луценко М. В., канд. іст. наук, доцент кафедри історії України
Єгоршина О. О., ст. лаборант кафедри історії України

Збірник складено з тез доповідей, виголошених 28 травня 2021 р. під час роботи Всеукраїнської наукової конференції «Українське державотворення: історичний аспект». Тематика статей охоплює актуальні проблеми становлення національної державності 1917-1921 рр.; сучасні історіографічні концепції української революції та нові методологічні підходи до вивчення проблем української революції; національно-культурні питання як елемент державної політики доби революції; сучасні підходи до розбудови держави.

Видання розраховане на науковців, студентів, усіх, хто цікавиться історією України.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

©Автори публікацій, 2021

© Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2021

	О. Олеся.....	140
Лукашина Є.В.	Проблеми державотворення в незалежній Україні.....	149
Луценко М.В.	Українська політична нація в контексті державотворення.....	156
Лютова А.В.	Монархія як форма державного правління.....	161
Ляшевська Г. І.	Гетьман П. Скоропадський та його оточення.....	163
Малініна Є. Р.	Значення ролі комунікації у політичному процесі.....	170
Малініна К. Р.	Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття.....	173
Мартинова І.С.	«Отаманщина» у спогадах сучасників.....	179
Моїсеєва Н. І.	Філософські сенси держави в епоху постмодерну.....	187
Небожина А. А.	Політична система суспільства.....	191
Ніколаєнко О.О.	Перші кроки радянської влади у справі охорони материнства й дитинства в Україні (1919-1920 рр.).....	197
Олійник О. М., Морозов С.В., Олійник М. М.	Міністри праці Української Народної Республіки (1917-1920 рр.).....	202
Омельченко Г. Ю.	Фактор національної ідентичності в державотворенні епохи модерну.....	211
Павліченко О. О.	Політична діяльність В. К. Липинського на Полтавщині у 1917 – 1918 роках.....	214
Перепелиця В.О.	Військова еліта доби визвольних змагань 1917-1921 рр.....	218
Серік О. О.	Державотворча роль науково-освітньої еліти доби Української революції 1917-1921 рр.....	225
Сизикова Н.	Політичні партії й партійні системи.....	232
Стренадко В.Р.	Політичне лідерство в сучасній Україні.....	235
Сур Ю. В.	Основні ідеології державотворення ХХ ст.....	242
Сюсюк Д.С.	Державотворча діяльність Михайла Грушевського (березень 1917 – квітень 1918 рр.).....	248
Твердохліб П. О.	Вибори в сучасній демократичній державі.....	253
Целуйко А.О.	Шляхи формування політичної еліти за доби визвольних змагань 1917-1921 років.....	261
Чернікова І.В.	Збереження пам'яток історії та культури Харківщини за часів Української Центральної Ради.....	268
Чурилова Г. В.	Суверенітет держави і національний суверенітет..	275

Перепелиця В.О.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
історичний факультет, ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ВІЙСЬКОВА ЕЛІТА ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РР.

Науковий керівник:

Гончарова О.С.

канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України

Національно-визвольні змагання українського народу 1917-1921 рр. ще не одне десятиліття будуть предметом підвищеної уваги та скрупульозних досліджень з боку вітчизняних та зарубіжних учених. Однією з важливих тем є створення української армії в період Української революції. Визначну роль у її творенні, звичайно, відіграла військова еліта, що вела народ вперед за відстоювання незалежності та територіальної цілісності. Часто такі лідери генерували важливі лінії розвитку не тільки для сектору безпеки і оборони, а й для держави загалом. Вивчення ролі військової еліти в 1917-1921 рр. зможе допомогти досягнути успіхів у сучасному державотворенні.

Метою дослідження є з'ясування ролі військової еліти в період визвольних змагань 1917-1921 рр.

У дослідженні були використана праця В. Капелюшного та О. Коваль [2] у якій наводяться короткі та доцільні відомості про становище військової еліти впродовж 1917-1921 рр. Ж. Мина [3; 4] вивчала положення Збройних сил в період Директорії. У роботі Р. Пирого [5] містяться свідчення про положення армії та військової еліти за часів правління П. Скоропадського. І. Стасюк [6] приділив увагу періоду правління Директорії та її військовим лідерам. Узагальнюючу картину процесу елітотворення періоду української революції подано в навчальному посібнику О. Гончарової та О. Матети [1].

Становлення національних Збройних сил у 1917-1920 рр. було невіддільною частиною процесу українського державотворення. Саме збройні сили на всіх етапах національно-визвольної боротьби означеного періоду були вирішальним фактором існування української державності. У добу Директорії УНР армія була чи не єдиним фактором, який забезпечував існування української державності. Науковці стверджують, що якісний і кількісний склад генералів і адміралів українських військових формувань, насамперед доби Центральної Ради, генералітет якої повністю перейшов з російської армії, а також Української Держави, цілком відповідав вимогам тодішнього часу і давав можливість здійснити необхідне військове будівництво та забезпечував кадрами розбудову національного війська в обороні відродженої української держави. Інший бік цього процесу становить військова політика керманічів Української держави на різних етапах державотворення, а також зовнішні чинники [2, с. 141].

Сьогодні вже достеменно відомо, принаймні історикам, про небажання українського керівництва, зокрема лідерів Центральної Ради, на початковому етапі державотворення створювати власні Збройні сили. Серед причин такого ставлення до розбудови національної армії дослідники називають прагнення тодішньої влади нейтралізувати політичних супротивників, зокрема військових. «Вкрай негативно позначилася на формуванні українських Збройних сил, – зазначає визнаний фахівець з військової історії Л. Дещинський, – недовіра з боку Центральної Ради до вищого офіцерського складу. Майже до усіх генералів, які перейшли на бік УНР і бажали проявити себе в створенні українських Збройних сил, вона ставилася як до потенційних контрреволюціонерів» [6, с. 158].

Домагання деяких військовиків створити боєздатну регулярну армію ігнорувалися. Повільно виконувалися постанови Всеукраїнських військових з'їздів про українізацію російської армії і формування національного війська. Лише після проголошення в листопаді 1917 р. УНР, під проводом Генерального

штабу, до якого увійшли досвідчені генерали Б. Бобровський, О. Березовський, М. Омелянович-Павленко, С. Дельвіг, Л. Дроздовський, військове будівництво набрало більш-менш організованих форм. В умовах відсутності своїх військових кадрів, особливо вищої ланки, постала необхідність використати досвід генералів і адміралів російської армії та флоту. Адже на території України восени 1917 р. перебували війська найчисленнішого в Росії Південно-Західного фронту (27 армійських корпусів), Румунського фронту, Київського і Одеського військових округів. Після більшовицького Жовтневого перевороту і в зв'язку з червоним терором в Росії, сотні генералів залишилися в Україні або прибули до Києва. У ті часи в армії і на флоті Росії служили 1500 генералів і адміралів, з них, за деякими даними, в 1919-1920 рр. емігрували з України і приєдналися до Збройних Сил Півдня Росії – Добровольчої армії генерала А. Денікіна – близько 800. Керманічі Центральної ради не змогли налагодити військову справу, не зуміли зберегти українізовані полки і дивізії. Народна міліція не виправдала їх сподівання. Приступивши, із значним запізненням, до створення регулярної армії, не використали великий потенціал командних кадрів старої армії.

Гетьман П. Скоропадський, який прийшов до влади в Україні в результаті перевороту 29 квітня 1918 р., був генерал-лейтенантом російської армії, мав прекрасну фахову військову підготовку, досвід двох воєн. Він чіткіше, ніж попереднє керівництво держави, розумів, що запорукою існування Української Держави є сучасна регулярна армія [2, с. 142-145]. Слід відзначити, що з усіх сфер державного будівництва створення збройних сил гетьманату було одним із найбільш складних. По-перше, П. Скоропадський узяв зобов'язання перед німецько-австрійськими союзниками не формувати без їхньої згоди повноцінної армії. По-друге, попри присутність в Україні значної чисельності вищого офіцерства, проблема їх залучення на службу гетьманові залишалася гострою. Із цього приводу останній писав: «Були, звичайно, в Києві, можу сказати, блискучі генерали і штабс-офіцери Генерального штабу,

але всі вони стояли виключно за добровольчу армію генерала Денікіна, проти якої я нічого не мав. Але ця орієнтація мені абсолютно не підходила, оскільки там проповідувалось повне заперечення України» [6, с. 160]. По-третє, Україна фактично не мала повноцінного військово-морського сегменту. По-четверте, у спадок від УНР дісталася досить аморфна військова інфраструктура. І нарешті, була відсутня відповідна нормативно-правова база функціонування збройних сил незалежної держави [5, с. 48].

Визначний військовий діяч розгорнув цілеспрямовану роботу щодо організації армії фактично з нуля, адже отримав незначну військову спадщину. За короткий час були створені Штаб Гетьмана (начальник – генерал Б. Стелецький), Генеральний штаб (полковник Генштабу О. Сливинський), багатоструктурне боездатне Військове міністерство. Його очолив генерал-полковник російської армії О. Рогоза, а заступниками стали генерали О. Лігнау, Ю. Корнієнко і контр-адмірал М. Максимів. Створений у складі міністерства Головний штаб (генерал О. Галкін) мав Управу персонального складу, яка вирішувала кадрові проблеми, зокрема приймала на службу генералів старої армії. Наявність достатньої кількості генералів дозволила укомплектувати ними, на відміну від попередньої армії, усі командні посади від командира бригади і вище. Значна кількість генералів була задіяна у Військовому міністерстві, Головному штабі, у різних комісіях і комітетах, де зосереджувались найдосвідченіші, серед них українці: О. Рогоза, О. Галкін, М. Юнаків, П. Єрошевич, А. Прохорович, В. Кирей [2, с. 145-146]. В умовах, коли функціонуючий генералітет армії не мав суттєвого впливу на політичне життя держави, гетьман уважав за доцільне керівництво цивільними управлінськими структурами доручати військовим, здебільшого генералам. Насамперед це стосувалося посад губернських старост, які отримали обсяги повноважень більші, ніж царські губернатори [5, с. 63].

Із поразкою Центральних держав у світовій війні військова еліта Української Держави усвідомила безперспективність новітнього гетьманського

проекту. Січові стрільці Є. Коновальця після проголошення Грамоти гетьмана П. Скоропадського від 14 листопада про федеративний зв'язок України з майбутньою не більшовицькою Росією, у кількості 1246 бійців перейшли на бік Директорії, а також військова організація залізничників генерала Олександра Осецького. Було створено Оперативний повстанський штаб на чолі з генералом О. Осецьким, до якого ввійшли полковники В. Тютюнник і В. Кедровський, сотники А. Мельник та Ф. Черник. На бік Директорії переходить і бере участь у протигетьманському повстанні П. Болбочан, який командував Запорізьким корпусом. Полковник Пелешук, командир Чорноморського коша з Бердичева, вступає також у Київ, щоб приєднатися до повстання [4, с. 41-42].

Із приходом до влади Директорії розпочався наступний етап боротьби українського народу за державність, безпосереднім учасником якого була національна армія. Політичне керівництво армією здійснював один із лідерів Директорії, колишній генеральний секретар з військових справ УЦР С. Петлюра, ставши Головним Отаманом, тобто верховним головнокомандувачем. Безпосередньо ж керувати бойовими діями повстанської Армії Директорії, яка дістала назву Дієвої Армії УНР, мав Наказний Отаман. На цю посаду був призначений генерал-майор О. Осецький. Внаслідок його усунення у липні 1919 р. від обов'язків Наказного Отamana та ліквідації цієї посади, командувачем Дієвої Армії УНР двічі протягом одного року був досвідчений військовик В. Тютюнник, згодом керівниками українського війська призначались генерали В. Сальський та М. Омелянович-Павленко. Високі національна свідомість та морально-психологічні якості в поєднанні із величезним військовим досвідом і знаннями, уміння діяти рішуче і знаходити вихід у складних тактичних умовах, безпосередня активна участь в галузі військового будівництва та у захисті УНР від внутрішніх і зовнішніх ворогів, інші вагомні чинники сприяли призначенню в часи існування Директорії командувачами армії О. Осецького, В. Тютюнника, В. Сальського та М. Омеляновича-Павленка. Характеризуючи їхню діяльність загалом, слід

звернути увагу на низку важливих аспектів. Насамперед варто відзначити, що їм доводилося діяти та керувати армією в надзвичайно складних умовах, коли воювати інколи доводилось на кількох напрямках [6, с. 161].

Політика Директорії не змогла об'єднати українські національні сили. Вже на початку січня 1919 р., незадоволена політикою Директорії, перейшла на бік більшовиків одна з найбільших повстанських груп під командуванням отамана М. Григор'єва на Херсонщині. Основним мотивом переходу було те, що «українська влада не дозволяла негайно рушити на Одесу і вигнати звідти французів і російських добровольців». Слідом за цією групою Дніпровська дивізія, що була розташована в Святошині біля Києва, переходить на бік більшовиків і під проводом отамана Д. Терпила (Зеленого) вирушає в район Трипілля. Україна вкрилася повстанськими загонами під командуванням отаманів, які не визнавали влади Директорії. Кожний з них діяв у своєму районі. На Чернігівщині діяв Ангел, на Літинщині (Поділля) – Я. Шепель і т.д. Вони міняли орієнтацію: то ставали на бік Директорії, то переходили на бік більшовиків і такими діями вносили анархію [3, с. 51].

Таким чином, в добу визвольних змагань 1917-1921 рр. питання військових кадрів мало високу актуальність, проте своєчасне звернення політичних лідерів до розбудови української армії та ігнорування військової еліти поставило у складні умови процес державотворення. Так чи інакше в цей період саме завдяки представникам військової еліти тримався процес розбудови української державності, адже часто виходило що військові лідери займались не тільки суто питаннями війська але і держави в цілому.

Література:

1. Гончарова О.С., Матета О. А. Політична еліта України: лекційний курс і практикум: Навчальний посібник. Харків: Антиква, 2018. 234 с.

2. Капелюшний В. П., Коваль О. Ф. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917-1921 років. Історіографічний нарис. К.: «Інтерсервіс», 2018. 480 с.
3. Мина Ж. В. Збройні сили Директорії на початку її існування (листопад 1918 р. – травень 1919 р.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2000. № 408: Держава та армія. С. 49-54.
4. Мина Ж. В. Формування, склад і стратегічне становище Збройних сил Директорії УНР у період із листопада 1918 р. до початку грудня 1918 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 1. С. 40-45.
5. Пиріг Р. Військова еліта Української Держави: еволюція політичних лояльностей. *Український історичний журнал*. 2018. № 4. С. 46-67.
6. Стасюк І. М. Військова еліта України доби національно-визвольних змгань 1917-1921 рр.: командуючі дієвої армії УНР. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. С. 158-162.